

Toshkent davlat
sharqshunoslik universiteti

XXI ASR: FAN VA TA'LIM MASALALARI

ilmiy elektron jurnali

ISSN: 2181-9874

EDUCATION

2025

TURKIYANING MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI BILAN MUNOSABATLARIDA “YUMSHOQ KUCH”NING O‘RNI

Adhamjon Baxtiyorjon o‘g‘li Mamadjonov

Katta o‘qituvchi, siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori(Ph.D).

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: baxtiyorovich91@bk.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8715-9023>

Tel: +998915938963

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada Turkiya Respublikasining Markaziy Osiyo davlatlari bilan munosabatlarida “Yumshoq kuch” siyosati tahlil qilingan. Tadqiqot davomida Turkiyaning tarixiy, madaniy, diniy, etnik va lingvistik omillarga asoslangan mintaqaviy siyosiy strategiyasi yoritilgan. “Yumshoq kuch” konsepsiyasi Jozef Nay nazariyasiga tayangan holda izohlanib, Turkiyaning qattiq kuch (*hard power*)dan ko‘ra madaniy diplomatiya, ta’lim, iqtisodiy hamkorlik, dini yaqinlik va turkiy birlik g‘oyalari orqali ta’sir o‘tkazish usullari tahlil qilingan. Shuningdek maqolada TIKA, TURKSOY, Turkiy davlatlar tashkiloti kabi institutlarning roli hamda Turkiyaning Markaziy Osiyoda ta’sir doirasini kengaytirishdagi faoliyati ochib beriladi. Qolaversa, Turkiyaning tarixiy ildizlari, turkiy xalqlar bilan umumiy merosi va geosiyosiy manfaatlari “yumshoq kuch” siyosatini shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida baholangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Turkiyaning madaniy, ta’limiy va iqtisodiy diplomatiya yo‘nalishlari mintaqada ijobiy imij yaratishda muhim rol o‘ynaganligi xulosalari taqdim etilgan. Maqolada Turkiyaning Markaziy Osiyoda barqaror hamkorlik va mintaqaviy integratsiyani kuchaytirishga qaratilgan strategik siyosiy yondashuvi tahliliy asosda yoritilgan bo‘lib, kelgusida istiqbollari haqida ilmiy bashoratlar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: TIKA, TURKSOY, Turkiy davlatlar tashkiloti, Yumshoq kuch, Turkiya, O‘zbekiston, Markaziy Osiyo, Kavkaz, Turk, Usmoniy davlati.

РОЛЬ «МЯГКОЙ СИЛЫ» В ОТНОШЕНИЯХ ТУРЦИИ С ГОСУДАРСТВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Адхамджон Бахтиёрджон угли Мамаджонов

Старший преподаватель,

Доктор философских наук по специальности «Политология» (Ph.D)

Ташкентский государственный университет востоковедения

Электронная почта: baxtiyorovich91@bk.ru
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8715-9023>
Tel: +998915938963

Аннотация. В данной научной статье анализируется политика «мягкой силы» Турецкой Республики в отношениях со странами Центральной Азии. В исследовании рассматривается региональная политическая стратегия Турции, основанная на исторических, культурных, религиозных, этнических и языковых факторах. Понятие «мягкой силы» трактуется на основе теории Джозефа Найя, а также анализируются методы влияния Турции посредством культурной дипломатии, образования, экономического сотрудничества, религиозной близости и идей тюркского единства, а не жёсткой силы. В статье также раскрывается роль таких институтов, как ТИКА, ТЮРКСОЙ и Организация тюркских государств, а также деятельность Турции по расширению сферы своего влияния в Центральной Азии. Кроме того, исторические корни Турции, общее наследие с тюркскими народами и геополитические интересы оцениваются как основные факторы, формирующие политику «мягкой силы». По результатам исследования делаются выводы о том, что направления культурной, образовательной и экономической дипломатии Турции сыграли важную роль в формировании позитивного имиджа в регионе. В статье дается аналитический обзор стратегического политического подхода Турции к укреплению устойчивого сотрудничества и региональной интеграции в Центральной Азии, а также делаются научные прогнозы относительно дальнейших перспектив.

Ключевые слова: ТИКА, ТЮРКСОЙ, Организация тюркских государств, «мягкая сила», Турция, Узбекистан, Центральная Азия, Кавказ, турецкое, Османское государство.

THE ROLE OF “SOFT POWER” IN TURKEY'S RELATIONS WITH CENTRAL ASIAN STATES

Adhamjon Bakhtiyorjon ugli Mamajonov
Senior Lecturer,
Doctor of Philosophy in Political Science (Ph.D)
Tashkent State University of Oriental Studies
Email: baxtiyorovich91@bk.ru
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8715-9023>
Tel: +998915938963

Annotation. This scientific article analyses the Turkish Republic's policy of ‘soft power’ in its relations with Central Asian countries. The study examines Turkey's regional political strategy, which is based on historical, cultural, religious, ethnic, and linguistic factors. The concept of ‘soft power’ is interpreted based on Joseph Nye's theory, and Turkey's methods of influence through cultural diplomacy, education, economic cooperation, religious proximity, and ideas of Turkic unity, rather than hard power, are analysed. The article also reveals the role of institutions such as TIKA, TURKSOY, and the Organisation of Turkic States, as well as Turkey's activities to expand its sphere of influence in Central Asia. In addition, Turkey's historical roots, common heritage with Turkic peoples, and geopolitical interests are assessed as the main factors shaping its ‘soft power’ policy. The study concludes that Turkey's cultural, educational, and economic diplomacy have played an important role in shaping a positive image in the region. The article provides an analytical overview of Turkey's strategic political approach to strengthening sustainable cooperation and regional integration in Central Asia, as well as scientific forecasts for prospects.

Keywords: TIKA, TURKSOY, Organisation of Turkic States, soft power, Turkey, Uzbekistan, Central Asia, Caucasus, Turkish, Ottoman Empire.

KIRISH

Tukiyaning Yevropadan Osiyogacha bo‘lgan qulay geografiyasi, boy tarixi va geosiyosiy mavqei hamda ushbu hududlarda yashovchi xalqlar bilan milliy, diniy, etnik va lingvistik mushtaraklikning mavjudligi uning Yevroosiyo mintaqasi mamlakatlarda “yumshoq kuch”ini faollashuviga xizmat qildi. Oxirgi yigirma yillikdagi ichki va tashqi siyosat omillarining majmui tufayli Turkiyaning yumshoq kuch siyosatida sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Bu esa o‘z ta’sirini ushbu mamlakatning geosiyosiy manfaatlari doirasida, birinchi navbatda Markaziy Osiyo (MO) va Kavkaz mamlakatlarida kuchayishiga olib keldi¹.

1991-yilga kelib sobiq Ittifoq davlati parchalangandan so‘ng mustaqillikka erishgan Markaziy Osiyo mamlakatlarini tan olgan birinchi davlat Turkiya bo‘ldi. Tarixiy va madaniy yaqinlik, yagona din, etnik va lingvistik birlik kabi omillar qardosh davlatlar bilan yaqinlashuvni ta’minladi. Qisqa muddat ichida Anqara qardosh turk mamlakatlar bilan yangi o‘ziga xos turkiy hamjamiyat shakllantirishga kirishdi va do‘stona aloqalar o‘rnatdi.

¹ Сафонкина Е.А. Турция как новый актор политики «мягкой силы». Вестник Международных Организаций. Зарубежный опыт применения «Мягкой Силы». Т. 9. № 2 (2014)., - С. 146. [URL://https://iorj.hse.ru/2014-9-2/125048741.html](https://iorj.hse.ru/2014-9-2/125048741.html)

ASOSIY QISM

Ikki qutbli dunyo tartibi tugallanishi bilan G‘arb blokiga a’zo bo‘lgan Turkiya o‘z tashqi siyosatida yanada erkin harakat qilish va amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ldi². Boshqacha qilib aytganda, bu o‘zgarishlar siyosiy, iqtisodiy va harbiy jihatdan o‘rta darajadagi, tarix, madaniyat va o‘zlik nuqtai nazaridan esa asosiy aktor bo‘lishga tayyor bo‘lgan Turkiya³ uchun yangi imkoniyatlarni ochdi va Markaziy Osiyo Turkiya faol bo‘lishi mumkin bo‘lgan hududlardan biri sifatida ko‘rildi.

Sovuq urush yakunlanganidan so‘ng, Anqara tashqi siyosatining Markaziy Osiyo qaratilganligi bejiz emas. Turkiyani mintaqa davlatlari bilan bog‘lovchi bir qator sabablar mavjud bo‘lib, buni bir qancha omillar bilan bog‘lagan holda izohlash o‘rinlidir:

Tarixiy omil. Ma’lumki, yer yuzida turkiy xalqlar eng qadimiy davlatchilik an’alariga ega bo‘lgan millatlar va elatlar safiga kiradi. Tarixga nazar tashlansa, so‘nggi ikki ming yil davomida turkiy xalqlar asos slogan Xun imperiyasi, G‘arbiy va Sharqiy Turk xoqonliklari, Xazar xoqonligi, Qarluqlar davlati, Qoraxoniylar, Saljuqiylar, G‘aznaviylar, Qoraxitoylar, Xorazmshoxlar, Usmoniylar, Temuriylar, Shayboniylar, Ashtarxoniylar, Qo‘ng‘irotlar va Boburiylar singari o‘nlab davlat va imperiyalar sayyoramizning juda katta qismida hukmronlik qilganlar⁴. Aytish joizki, turkiy xalqlar dunyo tamadduniga, bashariyatning moddiy va nomoddiy madaniyatiga, ilm-fani va san’ati rivojiga mislsiz hissa qo‘shganlar. Turkiy hukmdorlar rahnamoligida boshqa xalqlarning san’ati, madaniyati va adabiyoti gullab yashnagan, abadiyatga dahldor ijod na’munalari yaratilgan.

Turkiy davlatchilik genezisining tadqiqotlaridan yuzaga kelgan ilk muhim (porodoksal) tushuncha shuki: turklar hamisha o‘z davlatlari bilan birga tug‘iladilar. Bir etnos sifatida ularning tarixi ularning davlatlari tarixi bilan boshlanadi. Metin Aydog‘an qayd etishiga ko‘ra, “dunyo tarixida turklarchalik ko‘p va xilma-xil davlat qurgan boshqa bir millat yo‘qdir”⁵. XVI asrda Xiva xoni (1644-1663) Abulg‘oziy Bahodirxon (1603-1663) o‘zinig “Shajarai turk” va “Shajarai tarokima” asarida turklarning kelib chiqish shajarasiga batafsil to‘xtalib, ularning bir urug‘ vakillari ekanligini ta’kidlaydi⁶.

² Yaşar Sari., Türkiye-Orta Asya ilişkilerinde sinirli iş birliği. AK Parti’nin 15 yili dış politika. SETA Kitapları 29 ISBN: 978-975-2459-45-8. © 2017 SET Vakfı İktisadi İşletmesi 1. Baskı: Aralık 2017, İstanbul. – S. 147. <https://www.setav.org/assets/uploads/2018/02/29.-AKP-D%C4%B1s%CC%A7-Politika-takdim-.pdf>

³ Ahmet Davutoğlu, “Orta Asya’daki Dönüşüm, Asya-İçi Dengeler ve Türkiye”, Yeni Türkiye, Cilt: 3, Sayı: 15, – S. 913-914.

⁴ Гумилев Л.Н "Этносфера: история людей и история природы". М: Астрель, 2010. – С. 178.

⁵ Fayziyev J. Turkiy davlatlar birligi. Global integratsiyaning Yevroosiyo modeli. “Renesans pres”, Toshkent. 2021. – B. 24.

⁶ Шажарайи Турк. Абулғозий Баҳодирхон. Тошкент. Чўлпон нашриёти – 1992. 192 б., Шажарайи Тарокима. Тошкент. Чўлпон нашриёти – 1995. – Б. 187.

O’rta asr Markaziy Osiyo davlatlari hamda Usmoniy davlati o’lasidagi munosabatlar yaxshi yo’lga qo’yilganligi bir qancha tarixiy manbalar va elchilik munosabatlari hujjatlaridan bizgacha ma’lum. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati oqibatida mintaqadagi davlatlari bosib olingandan so’ng, unga qarshi milliy ozodlik harakatlarida ham usmonli turk ofitserlarining ishtirok etganligi o’zaro munosabatlarning naqadar yaqin bo’lganligini isbotlaydi. Taassufki, Markaziy Osiyo mintaqasining Chor Rossiyasi tomonidan ishg’ol qilinishi va keyinchalik bu yerda sovet bolsheviklarining hokimiyati qaror topishi tufayli munosabatlar siyosiy jihatdan bir muddat uzilib qoldi. Yuz yildan oshiq vaqt davom etgan bu uzilishlar sobiq SSSRning parchalanishi bilan qaytadan tiklandi.

Turkiyaning mintaqa davlatlari bilan munosabatlarida tarixiy asosning mavjudligi bugungi o’zaro mustahkam ishonchli hamkorlik tamadduni sifatida xizmat qildi. Bu borada 2018-yilgi davlat tashrifi chog’ida Turkiya Prezidenti Rajab Toyyib Erdogan tomonidan Oliy Majlis parlamenti bilan uchrashuvida aytilgan “Ota yurtimiz”⁷ jumlasini, mamlakatlar tarixan bir-biri bilan chambarchas bog’liq ekanligini isbotlaydi. Qolaversa, O’zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev TDning 2023-yil Ostona sammitidagi nutqida qadimiy turk davlati asoschilaridan biri Bilga Xoqonning “Ey turkiy elim, o’zligingga qayt, o’zingni angla – yanada yuksalgaysan!”⁸ degan da’vati bilan boshlashi ham bu xalqlarning tarixiy ildizlari bir nuqtada birlashishini anglatadi. Shu jihatdan, Turkiya mustaqillikka erishgan turk respublikalarini qardosh og’a-inilar kabi eng birinchi bo’lib tan oldi va diplomatik munosabatlar o’rnatdi.

Etnik omil. Markaziy Osiyo va Kavkaz hududida joylashgan davlatlarning aksar ko’pchiligi turkiy xalqlarga mansub. Yevraasiya tarixini va bu kontekstda turk etnogenezi fundamental shaklda tadqiq etgan Lev Gumilyov ilk turk davlatlariga asos solgan “qadimgi turklar”ning ulorning milliy-tarixiy differensiyasi tufoyli yozaga chiqan yangi avlod – turkiy xalqlar bir-biriga uzviy bog’liq ekanini tushuntiradi⁹.

Qadimgi turklarning etnik tarixiy differensiyasi ularni tadrija Yevroosiyo harbiy-siyosiy jarayonlarini, ayni paytda ichki ijtimoiy tuzilmalarni shakllanishiga yo’l ochadi. Ko’kturklar tarixida ilk bor umumturk siyosati va mafkurasini o’zida mujassamlashtirgan “turk” etnonimi bilan atalgan ilk davlat – “Turk xoqonligi”ni (552-yil) yuzaga keltirdi¹⁰. Yuqorida ta’kidlaganimizdek “Shajarai turk” va

⁷ URL://<https://www.youtube.com/watch?v=fMr2PX0P7lo> . <https://www.youtube.com/watch?v=Z6QuVC1zcOs>

⁸ O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Turkiy davlatlar tashkiloti Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi. 03.11.2023 URL://<https://president.uz/oz/lists/view/6831>

⁹ Гумилев Л.Н. Древние тюрки. «ФТМ». 2010. – С. 152

¹⁰ Fayziyev J. Turkiy davlatlar birligi. Global integratsiyaning Yevroosiyo modeli. “Renesans pres”, Toshkent 2021. - B. 31

“Shajarai tarokima” asarlarida ham turklarning bir etnos vakillari ekanligini ta’kidlanadi¹¹. Bu borada Zbigev Bzejinskiy “...Turkiya Kavkaz va MO mintaqasidagi turkiy xalqlar bilan qardoshlik aloqalarini o’rnatmog’i uchun etnolingvistik nuqtai nazardan chuqurroq ildizlarga ega”¹² ekanligi haqida fikrlar bildiradi. Turk etnonimi borasida bahslar va qarashlar turlicha bo’lib, afsonaviy hamda real voqelikka qorishib ketgan. Biroq, inkor etib bo’lmaydigan fakt shuki, turkiy xalqlar yagona “turk” etnosining ajralmas oilalaridir. Shu jihatdan, Turkiya Markaziy Osiyo turkiy davlatlarining eng yaqin qardosh xalqi sanalib, ular bilan munosabatlarda bu xususda tushunmovchiliklar yuz bermaydi.

Lingvistik omil. Bugungi kunda turkiy tilda so’zlashuvchilar dunyo bo’yicha to’rt yuz milliondan ortiqni tashkil etadi. Turkiy til oilasiga kiruvchi tillarda so’zlashuvchi davlatlar asosan, Markaziy Osiyo, Kavkaz, Kichik Osiyo hududlariga to’g’ri keladi.

Taniqli fransuz olimi Rene Giuard XX asr tarix fanining mumtoz na’munasi hisoblangan ko’pgina tillarga, jumladan turkiy tilga ham o’girilgan kitobni butunlay Turk xoqonligiga bag’ishlagan. Prototurk tili va uning keyingi ko’rinishlaridan xabardor bo’lgan olim ilk manbalarga, qadimgi turk obidalariga, dastlabki hujjatlarga tayanib, Ko’kturk hoqonligi o’zidan avvalgi va keyingi turkiy davlatlarning til va genetik aloqalarini yuzaga keltirgan ilk xalqadir degan xulosaga keladi. AQShdagi Ratgers universitetining professori Piter Goldenning “Dunyo tarixida Markaziy Osiyo” monografiyasida, turklar Markaziy Osiyoning dominant siyosiy kuchga aylangani va turkiy tilni ham siyosiy jihatdan hukmron til darajasiga olib chiqqanini ham unutmash lozim¹³. Shu jihatdan, MONing turkiy tilda so’shlashuvchi mamlakatlari hamda Turkiya til jihatdan bir-biriga juda yaqin va ajratib bo’lmas oilaga mansubdir.

Madaniy omil. Dunyo madaniyatini turklar madaniyatisiz tasavvur qilish imkonsiz. Dunyo madaniyatining antik davrlaridan bugungi kunimizga qadar o’tgan butun tarixga nazar solsak, unda turk madaniyatini o’ziga xos o’rin tutishini ko’ramiz.

Yevropada shuhrat qozongan nemis turkologiya maktabi asoschisi Wilgelm Julius Bang, “Turkshunoslik bo’yicha dastur”, “Turkiy tilli xalqlar tarixidan” kabi monografiyalarida turklarning turmush tarzi va madaniyatiga to’xtalib, ular yaratgan boy madaniyat Yevroosiyo xalqlari madaniyatiga ta’sir o’tkazganligini takidlab

¹¹ Абулғозий Баҳодирхон. Шажарайи Турк. Тошкент. Чўлпон нашриёти – 1992. 192 б., Шажарайи Тарокима. Тошкент. Чўлпон нашриёти – 1995. – Б. 189.

¹² Zbigniew Brzezinski. THE GRAND CHESSBOARD. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives., Copyright 1997. – P. 181.

¹³ Golden.P.B. Central Asia in World History. Oxford university Press. 2011. – P. 67.

o’tadi¹⁴. Yana bir olim Annemari fon Gaben, XX asrda Turkistonda o’tkazilgan ekspeditsiyaga boshchilik qilib, Markaziy Osiyo xalqlari madaniyati, san’ati, adabiyoti va afsonalariga oid “Qadimgi turklar hayotida dasht va shahar fenomeni”, “Qadimgi turk adabiyoti”, “Qadimgi turk yozuvi”, “Markaziy Osiyo turklari tarixiga kirish” kabi asarlari yozadi¹⁵. Asarda turkiy xalqlar madaniyati, yozuvi grammatik jihatdan keng tadqiq etiladi. Yozma manbalarining o’qilishi orqali qadimgi turklar ijtimoiy-madaniy hayoti, diniy tasavvurlari to’g’risida dastlabki ma’lumotlarga ega bo’lindi.

Qadimgi turklar sivilizatsiyasi masalasini birlamchi manbalar asosida tadqiq qilgan keyingi olim Ziyo Go’kalp “Qadimgi turklar odatlari”, “Turk sivilizatsiyasi tarixi” asarlari bilan Turkiyada turkologiya rivojiga o’z hissasini qo’shdi¹⁶. Ushbu asarlarda muallif turklarning islomgacha bo’lgan diniy e’tiqodlari va madaniyatini tadqiq etishga bag’ishlagan. “Turk sivilizatsiyasi tarixi” asarida faqat turk madaniyati emas, balki ularning urf-odatlari, urug’-qabilachilik an’analari, diniy e’tiqodlari va u bilan bog’liq marosimlari, afsonalari, qadimgi turk kalendari, kundalik mashg’ulotlari va huquqiy tizimi masalalariga alohida to’xtalgan.

Zamonaviy turkshunos olim Bahaddin O’gal o’zining “Turk madaniyati tarixiga kirish”¹⁷ nomli 9 jildlik asarida turklarning turmush tarzi, shaharsozlik va qal’alar qurish madaniyati, oila va jamiyat boshqaruvining axloqiy me’yorlarga uyg’un tarzda shakllanganligi hamda dehqonchilik, chorvachilik, harbiy madaniyat, musiqa va san’at madaniyatini eng mayda detallarigacha tavsif va tahlil etishga harakat qilgan. Yana bir zamonaviy turk olimi Metin Aydo’g’an “Turk sivilizatsiyasi” kitobida turklarning tarixan yaratgan turli madaniyatlarining o’ziga xosliklarini tahlil qilinadi, bu madaniyatlarni universal sivilizatsiya qobig’i va qamrovi olib kirgan asoslarga to’xtalib o’tiladi.

Tarixchi va turkiy birlik g’oyasi tarafdori sanalgan Muhammad Amin Rasulzoda turkiy madaniyati shakllanishi haqida “Biz turklar haqida so’z yuritar ekanmiz, Vamberining O’rta Osiyo bo’ylab sayohati, Font-Le-Kokning ideal kashfiyoti, Leon Kajonning turkiy irq tarixiga oid mashhur kitobi, Radlovning turkiy lahjalar lug’ati va Bartoldning Turkiston tarixiga oid ilmiy asarlari, shuningdek,

¹⁴ Wilgelm Julius Bang Kaup. Vom Köktürkischen vergiechenden zum Osmanischen: Grammatik des Vorarbeiten zu einer Köktürkischen, Berlin 1919.,- S. 79

¹⁵ Фон Габен А. Культура письма и печатания у древних тюрков: Annemari von Gabain. Altürkische Schreibekultur und Druckerei. -Phtf. T II. 1964. – C. 191

¹⁶ Gökalp Z. Türk Medeniyet Tarihi , . İstanbul 1926, - S. 360; Gökalp Z. Bir Kavmin Tedkikiinde Takib Olunacak Usul // Gökalp Z. Makaleler III (Milli Tettebbular Mecmuası’ndaki makaleler) / hazirioyan : M. Orhan Durusoy. Ankara, 1977. – S.113;

¹⁷ Bahaeddin Ögel. Türk Kültür Tarihine Giriş (9 Cilt Takım). <https://www.mardinlife.com/kitap/turk-kultur-tarihine-giris-9-cilt-takim-bahaeddin-ogel-kitap-ozeti-konusu-ve-inceleme>

boshqa olimlarning asarlari qadimgi turkiy madaniyatning mavjudligini ko‘rsatganligini unutmasligimiz lozim” degan fikrlarni bildiradi¹⁸.

Din omili. Yagona islom diniga e’tiqod qilish jihatdan turk davlatlari o‘rtasida tafovutning mavjud emasligi, Turkiyaning mintqa davlatlari bilan munosabatlarida qo‘l keladi. Usmoniy imperiyasi davrida islom olamidagi mavqeyi, Mustafo Kamol Otaturk davrida sekulyar harakterdagi demokratik modelining taklif etilishi, ilk islomiy demokratik respublikaning tashkil etilishi hamda 2000-yildan boshlab islomiy qarashdagi elitaning hukumat boshqaruvidagi yetakchiligi. Shuningdek, islom olamidagi yetakchiligi va o‘z atrofida islom olamini birlashtiruvchi markaz roli uchun kurash¹⁹ garchi bu borada Eron bilan raqobat mavjud bo‘lsada²⁰, hamda mo‘tadil islomni qo‘llab-quvvallash kabi omillar, Markaziy Osiyoda endi mustaqil bo‘lgan islom davlatlarida ijobiy intilishni shakllantirdi. Qolaversa, Turkiyaning mintqa davlatlarida islomni qo‘llab quvvatlashi natijasida diniy ilm egalari, adabiyotlar tayyorlash, masjid va madrasalar qurildi. Aytish mumkinki, ushbu omillar Turkiya Respublikasining Markaziy Osiyodagi tashqi siyosatida yumshoq kuchdan foydalanishiga ko‘plab imkoniyatlarni yaratadi.

MUHOKAMA

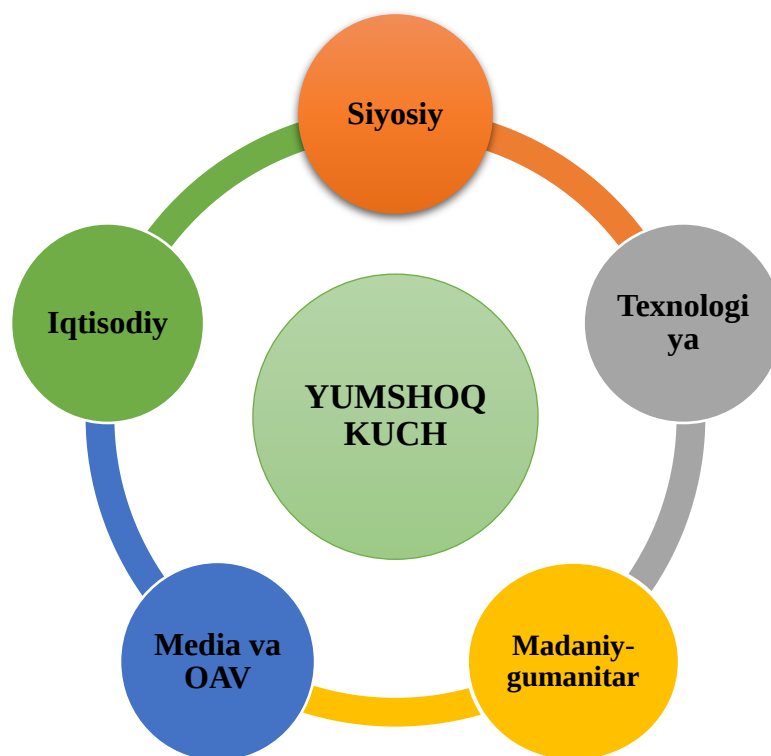
Hozirgi murakkab geosiyosiy sharoit va Turkiya tashqi siyosatda duch kelayotgan muammolarni hisobga olgan holda, Turkiyaning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan munosabatlarini mustahkamlashi mamlakat uchun oqilona tanlov bo‘lishi mumkin. Xalqaro keskinlik davrida mintaqadagi davlatlarni qo‘llab-quvvatlashiga erishish muhim hisoblanadi. Shu munosabat bilan Turkiya Markaziy Osiyo davlatlariga nisbatan “yumshoq kuch” usulini qo‘llamoqda.

Markaziy Osiyoda yumshoq kuchni amalga oshirishda Turkiya turli sohalar hamda mexanizmlardan foydalanadi. Ushbu sohalar, siyosiy, iqtisodiy, ta’lim, madaniy-gumanitar, OAV va media, hamda zamonaviy texnologiyalarni o‘z ichiga oladi.

¹⁸ Fayziyev J. Turkiy davlatlar birligi. Global integratsiyaning Yevroosiyo modeli. “Renesans pres”, Toshkent 2021. – B. 102

¹⁹ Yovqochev Sh. Jahon siyosatida islom omili. O‘quv qo‘llanma. Toshkent – “BEST-PUBLISH” – 2024. – B. 195

²⁰ Zbigniew Brzezinski. THE GRAND CHESSBOARD. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives., Copyright. 1997. – P. 192.

Siyosiy yo‘nalishda. Turkiya mintaqada tashqi ta’sir ko‘rsatuvchi aktor sifatida ishonchliroq harakat qila oladigan institutsional bazani yarata oldi. 1991-1992-yillarda diplomatik munosabatlarning o‘rnatilishi bilan boshlangan aloqalar 1992-yil 29-fevral Ashqabodda²¹, 1992-yil 2-mart Ostonada²², 1992-yil 3-aprel Dushanbe²³, 1992-yil 3-aprel Bishkek, 1992-yil 5-aprel Toshkent²⁴, elchixonalar ochilishi bilan mustahkamlandi. Shuningdek, Turkiya Markaziy Osiyo respublikalari bilan turli sohalarda ikki tomonlama hamkorlik shartnomalarini imzolaydi. Xususan, O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasida ilmiy-texnikaviy hamkorlik to‘g‘risidagi (1995), Abadiy do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risidagi shartnoma (1996), atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi hamkorlik (1996), Sog‘liqni saqlash sohasida hamkorlik to‘g‘risidagi shartnoma va Tibbiyot (1997), Turizm sohasida hamkorlik (2017), Madaniy hamkorlik (2018), Strategik hamkorlik (2020) imzolandi²⁵. Turkiyaning mintaqadagi eng katta hamkori 1991-yilda Qozog‘iston bilan savdo-iqtisodiy hamkorlik protokoli, 1993-yilda Harbiy ta’lim, fan va texnologiya sohasida hamkorlik shartnomasi, Turk davlatlari orasida 2009-yilda ilk bor Qozog‘iston bilan Strategik hamkorlik

²¹ [URL://https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-turkmenistan.en.mfa](https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-turkmenistan.en.mfa)

²² [URL://https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-ankara?lang=kk](https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-ankara?lang=kk)

²³ Муносибатҳо миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Туркия. Вазорати Корҳои Хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [URL:https://mfa.tj/tg/main/view/25/munosibathoi-tojikiston-bo-turkiya](https://mfa.tj/tg/main/view/25/munosibathoi-tojikiston-bo-turkiya)

²⁴ [URL://https://www.uzembassy.org.tr/page/221](https://www.uzembassy.org.tr/page/221)

²⁵ Sharipov A.Sh. The role of Turkish Soft Power Diplomacy in the current development of Central Asia. Palarch’s Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology 17(7). ISSN 1567-214x. – P. 7688

shartnomasi imzolandi²⁶. Turkiya va Qirg‘iziston o‘rtasida 1997-yilda Abadiy do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risidagi bitim, 2011-yilda esa Oliy darajadagi strategik hamkorlik kengashi imzolangan²⁷. Bunday kelishuvlar Turkiyaning yumshoq kuchini albatta qo‘llab-quvvatlaydi.

Turkiya mintaqada davlatlar bilan xususiy hamkorlikdan tashqari ko‘p tomonlama aloqalarni ham yo‘lga qo‘yadi. Xususan, ko‘p tomonlama hamkorlikning dastlabkisi 1992-yildan boshlab Turkiy tilli davlatlar rahbarlarining yillik sammiti formatida o‘tkazilib borilib²⁸, 2009-yilda Naxichevanda (Ozarbayjon) sammit, Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashining (TDHT) tashkil etilishi bilan institutsionallashtirildi²⁹. Turkiy Kengash tashkil etish bosqichida Turkiya, Ozarbayjon, Qozog‘iston va Qirg‘izistonni o‘z ichiga oldi, 2019-yilda O‘zbekistonning qo‘shilishi bilan uning faoliyati va imkoniyatlari kengaydi³⁰. 2022-yilda tashkilot nomi Turkiy davlatlar kengashiga o‘zgartirildi³¹. Bu orqali Turkiya mintaqa davlatlari bilan birgalikda harakat qilishning institutsional asosini mustahkamladi. Bundan tashqari BMT, IHT, EKO, ShHT va boshqa tashkilotlar doirasida ham hamkorlik aloqalari olib boradi.

Zamonaviy Turkiya tashqi siyosati va “yumshoq kuch”ining muhim vositalaridan biri bu xalq diplomatiyasi bo‘lib, u xalqaro hamjamiyat oldida Turkiyaning ahamiyatini oshirishga qaratilgan. Buni amalga oshirish uchun 2010-yilda Bosh vazir rahbarligida Turkiya jamoat diplomatiyasi vazirligi tashkil etilgan. Bu Turkiyada “yumshoq kuch”ni institutsionalizatsiya qilishning huquqiy asosi bo‘lib xizmat qildi.

Bu borada Turkiya Samarqandda turk bosh konsulligini ochishi turk yumshoq kuchining muhim vositasi sanalgan diplomatiya yutug‘i hisoblanadi. Zero, muzlab qolgan 20 yillik aloqalardan keyin bunday natijaning qo‘lga kiritilishi turk diplomatiyasi uchun katta yutuq bo‘ldi.

Iqtisodiy yo‘nalishda. Garchi iqtisodiy omil klassik nuqtai nazarga ko‘ra, qattiq kuch elementi hisoblansada, biroq zamonaviy liberal doiralar buning aksini tushuntiradi, ya’ni kuchli jozibador iqtisodiyotga ega davlatlar qolganlarni jalb

²⁶ O‘sha joyda

²⁷ Beisebaev R.S. (2018) Kyrgyz-Turkish Political and Economic Cooperation: A Historical Analysis (1991-2016). Science, new technologies and innovations of Kyrgyzstan, no. 5. – P. 168.

²⁸ Сайбназаров А. Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик кенгаши – ўзаро ишончга яна бир кадам. УЗА. URL://<http://uza.uz/oz/society/turkiy-tilli-davlatlar-amkorlik-kengashi-zaro-ishonchga-yana-17-09-2019>

²⁹ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması (İmza tarihi: 3 Ekim 2009) <https://www.turkicstates.org/tr/temel-belgeler>

³⁰ Ўзбекистон Республикасининг 14.09.2019 й. ЎРҚ-568-сон "Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик Кенгашини тузиш тўғрисидаги Нахичеван Битимини (Нахичеван, 2009 йил 3 октябрь) ратификация қилиш ҳақида" "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2019 йил 23 сентябрь. URL://<http://www.lex.uz>

³¹ Türk Devletleri Teşkilatı Anlaşması URL://<https://www.turkicstates.org/tr/temel-belgeler>

qilishi mumkin³². Shunga ko‘ra, bugungi kunda iqtisodiy omil yumshoq kuch elementi sifatida tan olinmoqda. Aytish mumkinki, iqtisodiy sohada Turkiyaning MO davlatlarida amalga oshirgan ishlari turli ko‘rinishda (gumanitar, investitsiya, qo‘shma koperatsiyalar tuzish va boshqalar) yuz bermoqda.

Xususan, TIKa tomonidan 2015-2020-yillarda 39.22 mln dollarlik qo‘shma loyihalar amalga oshirilgan. 2020-yilning o‘zida tashkilot Markaziy Osiyo davlatlarida 194 loyiha amalga oshirdi. Ulardan 16 tasi umumiy tarixiy va madaniy me’rosni saqlashga qaratilgan edi³³.

Turkiya tomonidan Qozog‘iston Respublikasida iqtisodiy mustahkamlanish va hamkorlikni rivojlantirish maqsadida faqat 2020-yilning o‘zida 21,73 mln.dollar ajratilgan³⁴.

Shu jihatdan, 2021-yilda Turkiya va O‘zbekiston 50 milliard dollardan ortiq *investitsiya* loyihalarini amalga oshirish to‘g‘risida bitim imzoladilar. Turkiya va Markaziy Osiyo mamlakatlari tovar aylanmasida ham sezilarli o‘shish kuzatilmoqda. Xususan, 2021-yilda O‘zbekiston bilan tovar ayirboshlash hajmi 93 foizga o‘shib, 1,5 milliard dollarga yaqinni tashkil etdi³⁵. 2022-yilning o‘zida qo‘shma korxonalar soni deyarli 500 taga oshdi va hozirda ularning soni 1600 tani tashkil etmoqda. 2020 yilda Turkiya va O‘zbekiston o‘rtasidagi savdo aylanmasi hajmi 2,1 mlrd AQSh dollariga yetdi. O‘zbekistonning Turkiyaga eksporti 1 milliard AQSh dollarini, import esa Turkiyadan 1,1 milliard AQSh dollaridan oshdi. 2018-2020 yillar davr mobaynida 750 ta tashkil etilgan turk korxonalarining kiritgan investitsiyalar miqdori 500 million AQSh dollaridan oshiq³⁶.

Qirg‘izistondagi turk sarmoyasining asosiy yo‘nalishlari infratuzilma obyektlarini qurish, savdo, transport va energetika sohalariga qaratilib, investitsiyalar asosan xususiy va davlat kompaniyalari tomonidan taqdim etiladi. Xususan, 2019-yil sentyabr oyida Bishkekda “Mariott” mehmonxonalar

³² Маевского В.И., Кирдиной-Чэндлер С.Г., Мезоэкономика: элементы новой парадигмы. Москва-2020 https://inecon.org/docs/2020/Mayevsky_Kirdina-Chandler_book_2020.pdf

³³ И.Свистунова Гуманитарная политика Турции в странах постсоветского пространства на постсоветском пространстве 2022. – С. 125.

³⁴ В столице Казахстана Нур-Султане стартовала неделя турецких фильмов. – Текст : электронный // Yunus Emre Enstitüsü – Nur-Sultan : [сайт]. – 2023. – URL: <https://nur-sultan.yee.org.tr/kk/news/kazakstannyn-astanasy-nur-sultanda-turik-filmleri-aptasy-bastaldy> (Olingan sana: 14.04.2024).

³⁵ Аватков В.А. Внешнеполитический курс Турецкой Республики в рамках современной системы международных отношений. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. Москва – 2021 С.50

³⁶ Аватков В.А., Прилепский П.А. - Турция и Центральная Азия в период пандемии коронавируса // Мировая политика. - 2022. - № 2. DOI: 10.25136/2409-8671.2022.2.36514 EDN: NCMXSO
[URL:https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=36514](https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=36514)
www.sharqjurnali.uz

tarmog‘ining besh yulduzli mehmonxona qismi bo‘lgan Sheraton mehmonxonasi faoliyat boshladi³⁷.

Shu jihatdan, 1992-yil Anqara Turkmanistonning iqtisodiy hamkorlik tashkilotiga (OES), Islom konferensiyasi (IK) tashkilotiga, Yevropada xavfsizlik va hamkorlik bo‘yicha yig‘ilishga (YEXHT) a‘zo bo‘lishiga yordam berganini qayd etish o‘rinlidir. Bundan tashqari, postsovet inqirozini bartaraf etish uchun Turkiya Turkmanistonga gumanitar, iqtisodiy va texnik jihatdan har tomonlama yordam ko‘rsatdi. So‘nggi yillarda Turkmanistondagi iqtisodiy ta‘sir darajasi bo‘yicha Turkiya Xitoy, AQSh, Rossiya va boshqa yetakchi davlatlardan o‘zib ketdi. Turkiya sarmoyalarining umumiy hajmi 5.6 milliard dollardan oshadi.

Madaniy-gumanitar yo‘nalishda. Xalqaro munosabatlar jarayonida yumshoq kuch amaliyotining eng muhim elementlaridan biri bu madaniyat hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, Turkiya Respublikasi Markaziy Osiyo davlatlarida o‘z yumshoq kuchini amalga oshirishda bu aspektga murojaat qiladi va eng muhim element sifatida foydalanadi. Mamlakatning mintaqadagi madaniy yumshoq kuchini TURKSOY va TIKa tashkilotlari yordamida amalga oshiriladi. Xususan, Turkiy madaniyat xalqaro tashkiloti madaniy poytaxt shaharlar amaliyotini yo‘lga qo‘yish orqali turkiy madaniyatni yanada targ‘ib qilishni maqsad qiladi. Misol uchun tashkilot tegishli qaroriga ko‘ra, O‘zbekistonning tarixiy shaharlaridan biri Xiva 2020-yilda turkiy dunyoning madaniy poytaxti deb e‘lon qilindi³⁸. Bundan tashqari, TURKSOY tomonidan Anqara, Istanbul va Bursa shahrida shoir va mutafakkir A.Navoiy tavalludining 579 yilligiga bag‘ishlangan tadbirlar turkumi tashkil etildi. Ibn Sino tibbiyotga oid “Kitob al-Qanun al-sag‘ir Fit-tibb” kitobining turk tiliga tarjima qilingan nusxalari O‘zbekistonga yuborilgan, shuningdek, Abu Ali ibn Sino ijodi va qo‘lyozmalari bo‘yicha kutubxona fondini shakllantirish ishlari boshlangan. Turkiyada TURKSOY “Said Ahmadning tanlangan hikoyalari”ni turk tilida nashr etildi³⁹. Shuningdek, o‘zbek-turk Jadidchilarining hayoti va faoliyati to‘g‘risidagi kitoblar ham turk tiliga tarjima qilindi.

Turkiyaning “yumshoq kuchi”dan foydalanish nuqtai nazaridan madaniyat markazlari juda muhim vosita sanaladi. Ulardan biri Yunus Emre jamg‘armasi va madaniyat markazi hisoblanib, ushbu markazda, tegishli ravishda, Turkiya tarixi va madaniyati bilan tanishtiriladi hamda turk tili o‘rgatiladi. Mazkur tashkilot Turkiyaning “yumshoq kuchini” amalga oshirishda asosiy nodavlat tashkilotlaridan. 2010-yildan hozirgi vaqtga qadar Yunus Emre markazi Markaziy Osiyo hududida

³⁷ Усенов А. Турция в Центральной Азии: влияние и лимиты. Эксперт Института стратегического анализа и прогноза / Бишкек <https://www.caa-network.org/archives/21989/turcziya-v-czentralnoj-azii-vliyanie-i-limity>

³⁸ URL://<https://yuz.uz/uz/news/xiva-turkiy-dunyo-madaniyat-poytaxti-sifatida-evropada-taqdim-etildi>

³⁹ Said Ahmadning saylangan hikoyalari to‘plami turk tilida chop etildi. URL://<https://yuz.uz/uz/news/said-ahmadning-saylangan-hikoyalari-toplami-turk-tilida-chop-etildi>
www.sharqjurnali.uz

faqatgina Ostona shahrida faoliyat ko‘rsatmoqda. Jamg‘arma faoliyati turk tarixi, madaniyati, tilini targ‘ib qilish, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash, tadqiqotchilarni o‘qitish, sertifikatlash dasturlarini amalga oshirishga qaratilgan. Markaz turk madaniyati va tilini o‘rganish bo‘yicha o‘quv materiallarini (Istanbul yabanciler icin, Yeni Xit Xit va boshqalar) ishlab chiqaradi⁴⁰.

Bir qator g‘arb olimlari Yunus Emre madaniyat markazi va fondi Turkiya tashqi siyosatining MOda yumshoq kuch drayveri deb hisoblaydilar. Markazning ochilish marosimida sobiq Turkiya prezidenti A.Gul: “Buyuk davlatlar nafaqat diplomatiya, balki madaniy kapital yordamida ham faoliyat yuritmoqda, Yunus Emre nomidagi turk madaniyati markazi Turkiyaning “ko‘rinmas” bir kuchi kabidir, madaniy merosimizni saqlab qolish va uni boshqalarga tanishtirish davlatimizning eng katta vazifasidir”, deb ta’kidlagan edi⁴¹. Markazning faoliyati davlat siyosatining ustuvor vazifasi darajasiga ko‘tarilganligi va uning faoliyatini muvofiqlashtirish hamda strategiyalarini ishlab chiqishda davlat yetakchi subyekt vazifasini o‘tayotganini isbotlaydi.

Bundan tashqari, Fond turk tilini o‘qitish bo‘yicha onlayn kurslari shuningdek, turk madaniyati haftaliklari, unda turk filmlari namoyishi, turk oshxonasi bilan tanishish va turk madaniyati ko‘rgazmalari tashkil etilmoqda. Jumladan, 2019-yil noyabr oyida markaz tomonidan Ostona shahrida turk filmlari haftaligi o‘tkazildi. Jamg‘arma axborot bo‘limi ma’lumotlariga ko‘ra, qozog‘istonliklar turk seriallari va filmlariga katta qiziqish bildirishgan⁴².

Yunus Emre turk madaniyat markazi o‘z faoliyatini Turkiyaning madaniy o‘ziga xosligini, tarixiy kelib chiqishini, ayniqsa yaqin qarindoshlar jamoalari bilan iliq munosabatlarni namoyish etishga alohida e’tibor qaratadi. Shu jihatdan ham jamg‘arma turk va qozoq adabiyotini targ‘ib qilish, tarjima qilish bilan shug‘ullanmoqda.

Yunus Emre turk madaniyat markazi juda muhim muassasa sifatida tashkil etilgan bo‘lsa-da, Qozog‘istonning ichki yoki tashqi siyosatida ma’lum ta’sir kuchiga ega emas. Biroq, ushbu markazning Qozog‘iston davlatiga qo‘shgan eng katta hissasi va respublikaga o‘z siyosatida bergan eng katta yutug‘i shundaki, u Qozog‘iston va boshqa qardosh xalqlarining madaniyat markazlarini tashkil etish orqali yaqinlashtirish mumkin, degan tasavvurni namoyish etadi. Shu ma’noda, turkiy dunyoning umumiy madaniyati va san’atini butun dunyoga tanitishi,

⁴⁰ Serdar Yilmaz. Kazakistan’in Turkiye politikasi iz yapi, suylem, dis politika ve lider etken.

⁴¹ Исаков А.С. Агональный характер мягкой силы современной Турции // Дискурс-Пи. 2017. № 4. – С. 142

⁴² В столице Казахстана Нур-Султане стартовала неделя турецких фильмов. – Текст : электронный // Yunus Emre Enstitusu – Nur-Sultan : [site]. – 2024. URL://<https://nur-sultan.yee.org.tr/kk/news/kazakstannyn-astanasy-nur-sultanda-turik-filmleri-aptasy-bastaldy> (Olingan sana: 14.04.2024).

shuningdek, qiyin bo‘lsa ham, kelajakdagi mushtarak madaniyat, san‘at va umumiy til orzusini amalga oshirishi mumkin⁴³.

Turkiyaning Qozog‘istondagi yana bir ilmiy-madaniy tadqiqot instituti AHISKA turk milliy markazi bo‘lib, 1991-yil fevral oyida Olmaotada tashkil etilgan. 2000-yildan turk, rus va qozoq tillarida AHISKA gazetasi nashr etila boshlangan⁴⁴.

Turkiyaning Tojikiston bilan madaniy aloqalari XXI asr boshlarida rivojlangan. Masalan, 2001-yil oktabr oyining oxirida Tojikistonning Kamoliddin Behzod nomidagi milliy muzeyida turk rassomlari va ustalarining tasviriy va amaliy san‘ati ko‘rgazmasi bo‘lib o‘tdi. Turkiya homiyligida 2007-yil sentabr oyida “Jalollidin Rumiy va sivilizatsiyalar muloqoti” xalqaro konferensiyasi o‘tkazilib, unda dunyoning 27 davlatidan, shu jumladan Turkiyadan 90 ga yaqin olimlar, akademiklar ishtirok etdilar. Ushbu tadbir darajasi Tojikistondan tashqarida tan olinadi va YUNESKO tomonidan 2007-yilni bag‘rikenglik yili deb nomlanishi aynan shu simpozium bilan bog‘liq. Tojikistonda “Shahidi” xalqaro madaniy fondi Turkiyaning Tojikiston Respublikasidagi elchixonasi ko‘magida “Fonus” jurnali nashr etiladi. 2010-yil Abulqosim Firdavsiy nomidagi milliy kutubxonada Turk kitoblari ko‘rgazmasi o‘tkazildi, uning tashkilotchisi Turkiya elchixonasi turizm Kengashi bo‘ldi. Ushbu ko‘rgazmaning maqsadi tojik xalqini tojik va rus tillariga tarjima qilingan turk yozuvchilarining kitoblari bilan tanishtirish edi⁴⁵.

Markaziy Osiyoning yana bir davlati Turkmaniston bilan munosabatlar bir muncha murakkab hisoblanib, ammo bu Turkiyaning mamlakatdagi madaniy faoliyatiga ta’sir o‘tkazmaydi. Xususan, 1992-yil 3-fevralda Turkiya va Turkmaniston o‘rtasida madaniyat, ta’lim, fan, axborot, sport sohasidagi hamkorlikni ikki tomonlama rivojlantirishga, jamoat tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, muassasalar va fondlar o‘rtasidagi aloqalarni kengaytirishga qaratilgan ikkinchi hamkorlik protokoli imzolanadi⁴⁶.

Turkiyaning Markaziy Osiyo davlatlariga nisbatan tashabbuslarining gumanitar aspektida asosan tibbiy yordam, nogironligi bo‘lgan hamda onkologik kasallillarga chalingan bemorlarni davolash muassalari qurish, maktab va maktabgacha ta’lim binolari qurish kabilarga e’tibor qaratiladi. Xususan, Ostonada

⁴³ Вейцель Р. Влияние Турции на культуру и образование стран Центральной Азии//Ислам в современном мире № 1/2014. – С. 32

⁴⁴ Serdar Yılmaz., Kazakistan’ın Türkiye Politikası: İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni. https://www.researchgate.net/publication/316191626_Kazakistan'in_Turkiye_Politikasi_Ic_Yapi_Soylem_Dis_Politika_ve_Lider_Etkeni

⁴⁵ Шарофов Э.У. История Таджикиско - Турецкого сотрудничества: 1991-2011 гг. Автореферат дис.канд.наук. Душанбе – 2012. – С. 23

⁴⁶ Khudayberdiyeva N. Formation of Relations between Turkey and Turkmenistan (1991—1995) // Journal of International Law and International Relations N 3-4 (82-83) - 2017

tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish dasturi amalga oshirdi⁴⁷. Qashqadaryo viloyatidagi nuqsoni bor bo‘lgan bolalarni tarbiyalash va davolashga ixtisoslashgan maktab, Bishkekda Prezident R.T.Erdoganning bosh vazirlik davrida 2013-yilda qurilishi boshlangan ko‘p tarmoqli shifoxona 2017-yilga kelib qurib bitkazildi. Zamonaviy uskunalar bilan jihozangan yurak qon-tomir kasalliklarini, kardejarrohlik, umumiy jarrohlik va boshqa yo‘nalishlarga ixtisoslashgan shifoxona umumiy maydoni 12 ming gektarni o‘z ichiga oladi⁴⁸. Shuningdek, Tojikiston poytaxtidan uncha uzoq bo‘lmagan Rudaki tumanida joylashgan erkaklar ruhiy kasalliklari shifoxonasi hamda shahar markaziy shifoxonasining gemodializ bo‘limini yangitdan tiklanishiga yordam ajratgan. Qolaversa, TIKa tomonidan qariyb 20 yil davomida mintaqada davlatlariga tabiiy ofatlar, epidemiya sharoitida gumanitar yordamlarning ajratilishi hamda qishloq xo‘jaligi sohasida berilayotgan ko‘mak Turkiyaning yumshoq kuchini samarali ishlashiga xizmat qilmoqda.

Ta’lim yo‘nalishida. Turkiyaning Markaziy Osiyodagi “yumshoq kuch”ining yana bir muhim yo‘nalishi sifatida oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar sohasidagi hamkorlikni ko‘rib chiqish mumkin. Turkiya o‘zini sifatli, raqobatbardosh va innovatsion ta’limi tufayli xalqaro talabalarni jalb qilishning kelajakdagi asosiy markazi sifatida ko‘rsatmoqda.

Turkiya hukumati “*Turkiye Burslari*” deb nomlangan xalqaro stipendiya dasturini moliyalashtiradi, unda chet ellik talabalarga bakalavriat, magistratura va doktoranturada o‘qish uchun stipendiyalar (kvotalar) beriladi⁴⁹. Bundan tashqari, bu dasturning o‘ziga xos strukturasi mavjud bo‘lib, unda stipendiyani qo‘lga kiritgan har qanday xorijiy talabaga dastlab turk tilini akademik darajada o‘rgatiladi va sinov imtihonida yetarli ballni qo‘lga kiritgach, tanlagan sohasidagi o‘qishini davom ettira oladi. Bundan anglash qiyin emaski, bu vaqt oralig‘ida xorijlik talaba yoshlarga turk tili bilan birgalikda turk madaniyati va urf odatlari ham birgalikda o‘rgatiladi va bu keyinchalik talabalarining o‘z mamlakatga qaytib borganlarida Turkiya haqidagi tasavvurlari va bilimlarini boshqalarga yetkazishlari uchun ko‘prik vazifasini o‘tab beradi. Har bir ijobiy ma’lumot va kichik hikoya ham Turkiyaning yaxshi imidjini yanada yuksaltirishini hisobga olinsa, bu yumshoq kuch strategiyasining naqadar uzoq muddat samarali faoliyat ekanini bilib olamiz.

⁴⁷ ҚАЗАҚСТАН-ТҮРКИЯ ДОСТЫҚ ПЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ 20 ЖЫЛЫ. URL://https://farabi.university/storage/book/30588511956448af3d94879641349564_%D2%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D0%A2%D2%AF%D1%80%D0%BA%D0%B8%D1%8F.pdf

⁴⁸ Cengiz Buyar, Kirgizistan Araştırmaları 2019, Bişkek: 2019, 380 s.

⁴⁹ Эргашев А.С., Гришин О.Е. Образовательная политика Турции в Центральной Азии. Проблемы постсоветского пространства. 2022; 9 (3): - Р. 319.

Turk litseylari talabalar va bitiruvchilari kuchli zehn, ajoyib aql-idrok, yuqori IQ, ko‘p qirrali va istiqbolli kadr deb hisoblanganligi sababli bunday ta’lim muassasalariga qiziqish tobora ortib bordi. 1992-yildan 2002-yilgacha bo‘lgan o‘n yillikda Markaziy Osiyo bo‘ylab yuzga yaqin ta’lim muassasalari ochildi. Mustaqillikning dastlabki 10 yilligida Qozog‘istonda ham Ahmad Yassaviy universitetidan tashqari 32 ta maktab va turk litseylari faoliyat yuritgan. Biroq, 2000-yillar boshida Markaziy Osiyodagi turk litseylari “panturkizm” g‘oyalarini targ‘ib qilish, diniy ta’limga e’tiborning oshishi va dunyoviy rejimni xavf ostiga qoldirish kabi sabablar bilan keskin qarshiliklarga uchradi. Aynan, Toshkent va Anqara munosabatlari yomonlashuvi sababi ham shu yo‘sinda yuz bergani va buning natijasida O‘zbekistonda turk litseylarning taqiqlanishiga olib kelganini ham qo‘shimcha qilish mumkin. Ko‘rish mumkinki, bu holat qo‘shni mamlakatlarda ham turk litseylarining birin-ketin yopilishi yoki iqtidorli bolalar maktablariga aylantirilishiga asosiy sabab bo‘ldi.

Shuningdek, Qozog‘istonning janubida Turkiston shahrida joylashgan Ahmad Yassaviy nomidagi Xalqaro Qozog‘iston Turkiya Universiteti (XQTU) Markaziy Osiyoda o‘z faoliyatini boshlagan birinchi universitet bo‘ldi. Uning filiallari Shimkent va Kentauda joylashgan. 2018-yilda aynan XQTU turkiy mamlakatlar universitetlari Kengashining raisi bo‘ldi, unga 4 mamlakat Turkiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Ozarbayjonning 19 ta universiteti a’zo⁵⁰.

Markaziy Osiyo davlatlari ichida turk “yumshoq kuch”ining *ta’lim segmenti* eng keng ko‘lamli va tizimli tarzda Qirg‘izistonda amalga oshirilgan. Mamlakatda “Sebat” turk ta’lim assotsiatsiyasining 22 ta o‘quv yurti mavjud, ular orasida 9 ta erkaklar va 5 ta ayollar xalqaro litseylari mavjud. Shuningdek, Sebat doirasida “Cambridge va Silk Road” xalqaro maktablari, “Otaturk-Ala-Tou” xalqaro universiteti va “Manas turk-qirg‘iz” universiteti faoliyat ko‘rsatmoqda⁵¹

Diniy yo‘nalishda. Markaziy Osiyodagi turk yumshoq kuchining yana bir vositasi islom omili hisoblanib, mintaqa aholisining deyarli barchasi islomga e’tiqod qilishi hisobga olinsa, uning nechog‘lik ahamiyatli ekanligi oydinlashadi. Turkiyaning Diyanet tashkiloti mamlakatda va uning tashqarisida islomni qo‘llab quvvatlash ishlarni muvofiqlantirish bilan shug‘ullanadi. Tashkilot tomonidan Markaziy Osiyon davlatlarida qator ishlar malga oshirilgan xususan, Qozog‘istonda Nursulton, Semipalatinsk va Turkistonda masjidlar qurilgan. Bundan, TIKA tomonidan har yili muqaddas Ramazon oyi munosabati bilan iftorlik dasturxonlari

⁵⁰ Асанов Б.М. «Мягкая сила» Турции во внешней политике Центральной Азии «ВЕСТНИКА СВФУ» № 4 (20) 2020, – С.103

⁵¹ Грозин А. Политика Турции в постсоветской Азии: подходы, институты, перспективы // Политология 2 (30) 2021. – С. 35

va kam ta’minlangan oilalarga muruvvat xaltachlaridan ehson qilishi orqali ta’sirning yumshoq vositalaridan samarali foydalanib kelmoqda. Shuningdek, 2022-yil Olmaota, Karaganda, Turkiston, Shimkent shaharlarida mingdan ortiq aholiga iste’mol savatchalari tarqatilganligi va butun Qozog‘iston bo’yicha besh ming kishilik iftor dasturxoni yozilganligi⁵² hisobga olinsa, bu sohaga e’tibor ko‘lamini aniqlab olish mumkin.

XULOSA

Markaziy Osiyodagi barcha davlatlarning dunyoviyligi, shuningdek, mintaqaning ayrim davlatlarida islomga alohida munosabat, xavfsizlik va ijtimoiy-siyosiy jarayonlar barqarorligi masalalari bilan chambarchas bog‘liqligini hisobga olsak, din turkiy dunyo mamlakatlari hamjihatligining markaziy omillaridan biri ko‘rinadi. Islom dini aslida Markaziy Osiyoning barcha davlatlarining umumiy madaniy-tarixiy merosining asoslaridan biri sifatida e’tirof etilgan – Samarqand, Buxoro, Toshkent, Xiva islom ilm-fani, madaniyati va sivilizatsiyasining jahon markazlari sifatida tanilgan⁵³.

Bundan tashqari turk media olamining mintaqada ta’siri yuqori darajada. Turkiya tomonidan ishlab chiqarilgan filmlar hamda teleseriallar Markaziy Osiyo davlatlari aholisi tomonidan sevib tomosha qilinadi, turk qo‘shiqlari va shou biznes vakillarining muxlislari ham juda ko‘pdir. Shuningdek, OAVning targ‘iboti, ijtimoiy tarmoqlarda turk kontentlarining mahalliy aholi tomonidan kuzatib borilishi Turkiyaga yumshoq kuchining amalga oshirishini osonlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Аватков В. А. Неоосманизм. Базовая идеология и геостратегия Турции // Свободная мысль. 2014. № 3. С. 71-78.
2. Аватков В. А. Тюркский мир и тюркские организации [Электронный ресурс]. [URL:https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26047](https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26047)
3. Шарапов А. Неоосманизм во внешней политике Турции [Электронный ресурс] // Беларуская думка – русская версия. 2017. № 4. С. 53-57. [URL:http://beldumka.belta.by/isfiles/000167_87053.pdf](http://beldumka.belta.by/isfiles/000167_87053.pdf) (дата обращения: 12.08.2019).
4. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu (Seksendokuzucu basım). İstanbul: Küre Yayınları, 2013. 584 s.

⁵² TIKAning rasmiy sayti [URL://https://tika.gov.tr/en/](https://tika.gov.tr/en/)

⁵³ Усубалиев Э. Тюркское сотрудничество и внешняя политика Турции в Центральной Азии. – С. 235

[URL://https://www.caa-network.org/archives/21201](https://www.caa-network.org/archives/21201)

www.sharqjurnali.uz

5. Gökalp Z. Türkçülüğün Esasları (Yedinci basılış). İstanbul: Varlık Yayınevi, Ekin Basımevi'nde basılmıştır, 1968. 176 s.
6. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. N. Y.: Public Affairs Group, 2004. 208 p.
7. Vuving A. L. How soft power works [Электронный ресурс]: Paper presented at the panel “Soft Power and Smart Power”, American Political Science Association annual meeting. Toronto, 2009, September 3. URL: <http://apcss.flywheelsites.com/Publications/VuvingHowsoftpowerworksAPSA2009.doc> (дата обращения: 12.08.2019).
8. Урманов Д.Р. Динамика развития политики «Мягкой силы» в Турецкой Республике в XXI Веке. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Казань 2018. – С. 101
9. Зиганшина Г. Турция: марафон на пути в Европу // Азия и Африка сегодня. 2005. № 5. С. 33–40.
10. Перинчек М. Итоги – 2017: «Турция ищет будущее на горизонтах Евразии», Кавказский Геополитический клуб. URL://https://kavkazgeoclub.ru/content/itogi-2017-turciyaishchet-budushchee-na-gorizontah-evrazii
11. Cem I. Turkey in the New Century: Speeches and Texts (1995–2001). Rustem, 2001. P. 60.
12. Аватков В. А. Тюркский мир и тюркские организации [Internet manbasi]. URL:https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26047
13. Ali Balici. Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar ALFA Basım Yayın Dağıtım San. 2017. S. 247.
14. Mustafa Durmuş ve Harun Yılmaz, “Son Yirmi Yılda Türkiye’nin Orta Asya’ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri”, Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkileri, ed. Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım, (Atatürk Kültür Merkezi, Ankara: 2012), s. 487-488.
15. Аватков В.А. Внешнеполитическая идеология Турецкой Республики при правлении Партии справедливости и развития: дис.канд. полит. наук.// – М., 2013. – С. 137
16. Усенов А. Турция в Центральной Азии: влияние и лимиты. Эксперт Института стратегического анализа и прогноза / Бишкек URL://https://www.caa-network.org/archives/21989/turcziya-v-czentralnoj-azii-vliyanie-i-limity
17. Kadir Sancak, Nihat Yılmaz. Vision Change and Foreign Supports in Türkiye's Foreign Policy., The Journal of International Scientific Researches., 2018, 3(2)., <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/464841>
18. Mustafa Serdar Palabıyık, “Uluslararası Sistemde Türkiye”, (der. Şaban Kardaş; Ali Balcı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s. 68). 2014. S.68.

19. Nevzat Tekneci., Türk dış politikasında tarafsizlik., https://www.academia.edu/25123790/T%C3%9CRK_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KASINDA_TARAFSIZLIK
20. Mamadjonov A.B. Analysis of theoretical and practical approaches to the Concept of “Soft Power”., Oriental Journal of History, Politics and Law 3 (03), 272-279. URL://<https://supportscience.uz/index.php/ojhpl/article/view/577/507>
21. Mamadjonov A.B. The direction and prospects of the Organization of Turkish States in Uzbekistan’s Foreign Policy., ISLOM TAFAKKURI 2 (ISSN 2181-9572), 72-76
22. Mamadjonov A.B. Turkiya tashqi siyosatida “Yumshoq kuch” konsepsiyasining qo’llanilish mexanizmlari va institutsional asoslari. UzMU xabarlari 1 (1.2. 1), 136-139
23. Mamadjonov A. The turning point of the foreign policy of the Republic of Turkiye: turning east. The USA journals the American Journal of Political Science, Law and Criminology (ISSN- 2693-0803). Volume 06 ISSUE 10. Page NO.: - 23-29. <https://www.theamericanjournals.com/index.php/tajpslc/article/view/5529/5118>